

dr hab. Kazimiera Jaworska, prof. PWT
Instytut Filozofii Chrześcijańskiej i Nauk Społecznych
Papieski Wydział Teologiczny
we Wrocławiu

Recenzja rozprawy doktorskiej

o. mgr. lic. DARIUSZA CICHORA OSPP

pt. *POLSKA PROWINCJA PAULINÓW W LATACH 1784-1864*, Opole 2023, ss. 430,

**napisanej pod kierunkiem ks. bp. prof. dr. hab. Jana Kopca,
na Wydziale Teologicznym w Instytucie Nauk Teologicznych - Katedra Teologii
Biblijnej, Historii Kościoła i Patrologii - Uniwersytetu Opolskiego**

1. Trafność wyboru tematu i jego oryginalność

Istniejąca od 1382 r. polska prowincja zakonu paulinów, której „sercem” był klasztor na Jasnej Górze, odegrała istotną rolę w historii Polski. Dzieje tej prowincji zakonnej są ściśle powiązane z losami narodu polskiego. Szczególny jej rozwój nastąpił w wieku XVII i trwał do połowy kolejnego stulecia. Dynamika rozwoju wyraźnie osłabła w następnych dekadach. Była to konsekwencja nie tylko uwarunkowań kościelnych, ale przede wszystkim burzliwych wydarzeń politycznych, które doprowadziły do upadku I Rzeczypospolitej w 1795 r. Ponieważ terytorium państwa polskiego zostało podzielone pomiędzy mocarstwa ościenne (Rosję, Austrię i Prusy), w każdym z zaborów zostały wprowadzone nowe porządki polityczne, a wobec sprzeciwiającym się im Polaków stosowano srogi represje. Działalność niepodległościowa Polaków w I połowie XIX w. nie przynosiła zamierzonych skutków. Księstwo Warszawskie utworzone pod protektoratem Napoleona zakończyło swój byt po klęsce Francji. W 1815 r. zostało utworzone Królestwo Polskie powiązane unią personalną z Rosją, które początkowo posiadało pewną autonomię. Po klęsce Powstania Listopadowego nie tylko ograniczono autonomię, ale także zintensyfikowano proces rusyfikacji Królestwa w sferze politycznej, gospodarczej i militarnej. Kolejny zryw narodowy - Powstanie Styczniowe - nie przyniosło Polakom upragnionej wolności. Konsekwencje jego upadku były bardzo dotkliwe nie tylko dla jego uczestników, ale także dla całego społeczeństwa polskiego.

Represje carskie bardzo mocno uderzyły w Kościół katolicki, w tym także we wspomnianą polską prowincję zakonu paulinów, która w 1784 r. została wyłączona spod władzy generała

zakonu na Węgrzech i zainicjowała działalność jako Kongregacja Polskich Paulinów. Na przestrzeni kolejnych ośmiu dekad, ze względu na zmieniające się realia polityczne, możliwości funkcjonowania znaczącej wspólnoty zakonnej były ograniczane. Na fali represji po upadku Powstania Styczniowego, w 1864 r. władze rosyjskie rozwiązały jej struktury zezwalając tylko na istnienie klasztoru na Jasnej Górze w Częstochowie, jako jedynej na terenie Królestwa Polskiego placówki paulinów. Poza granicami Królestwa Polskiego funkcjonował nadal klasztor na Skałce w Krakowie, który po 1864 r. posiadał status autonomiczny jako klasztor położony w granicach cesarstwa austriackiego.

Dzieje polskiej prowincji paulinów w latach 1784-1864, jakkolwiek wzbudzały pewne zainteresowanie badaczy, to nie doczekały się dotychczas kompleksowego opracowania naukowego. Ta dotychczas słabo rozpoznana problematyka została podjęta przez o. Dariusza Cichora OSPP w przedstawionej do recenzji rozprawie doktorskiej pt. „*Polska prowincja paulinów w latach 1784-1864*”. Jest ona pierwszą i wyczerpującą monografią tego zgromadzenia w określonych w tytule ramach czasowych.

Tym samym temat rozprawy jest oryginalny, a jego wybór jak najbardziej zasadny.

2. Konstrukcja i treść rozprawy

Recenzowana rozprawa jest monografią naukową. Liczy ona pięć rozdziałów: I. *Polska prowincja Zakonu Paulinów w drugiej połowie XVIII wieku do 1806 roku* (s. 19-103); II. *Kongregacja Polskich Paulinów w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego* (s. 104-163); III. *Struktura organizacyjna Kongregacji Polskich Paulinów* (s. 164-251); IV. *Działalność duszpasterska paulinów w latach 1784-1864* (s. 252-365); V. *Kasata klasztorów paulińskich w 1864 roku* (s. 365-395). Bogatą monografię zagadnienia uzupełniają elementy formalne: *Spis treści* (s. 3-4); *Wykaz skrótów* (s. 5-6); *Wstęp* (s. 7-18); *Zakończenie* (s. 396-401); *Summary* (s. 402-405); *Bibliografia* (s. 406-430).

Zasadnicza narracja została zaprezentowana w pięciu rozdziałach, a każdy z nich został podzielony na podrozdziały. Taka systematyka treści recenzowanej dysertacji nie tylko ułatwia jej lekturę, ale świadczy o dobrym opanowaniu materiału źródłowego i wiedzy pozazródłowej Doktoranta oraz wskazuje na przemyślaną formę koncepcji badawczej. Układ i kolejność rozdziałów nie wzbudzają zastrzeżeń. Są logiczne i spójne pod względem problemowym. Każde z przedstawionych zagadnień jest starannie opracowane z uwzględnieniem zarówno wątków ogólnych, jak i szczegółowych.

W rozdziale pierwszym, liczącym pięć podrozdziałów, Autor przybliżył sytuację polskiej prowincji paulinów pod koniec XVIII wieku i pierwszych latach wieku kolejnego. Swoje rozważania rozpoczął od przedstawienia charakterystyki poszczególnych klasztorów wchodzących w skład prowincji (s. s.19-40), a następnie uwarunkowania polityczne i religijne, w jakich funkcjonowała polska prowincja paulinów w czasach Stanisława Augusta Poniatowskiego (s. 40-63). W kolejnym podrozdziale przybliżył starania podjęte przez dwór ostatniego króla Rzeczypospolitej o wyłączenie polskich klasztorów paulinów spod władzy generała zakonu na Węgrzech i powołanie do życia nowej struktury - Kongregacji Polskich Paulinów (s. 63-74). Następnie omówił okoliczności jej zatwierdzenia przez papieża Piusa VI w breve apostolskim z 1784 r. (s. 75-81). Ostatni podrozdział ukazuje dzieje klasztorów prowincji polskiej w okresie rozbiorów Rzeczypospolitej (s. 81-103).

W rozdziale drugim, obejmującym trzy podrozdziały, Doktorant zaprezentował funkcjonowanie Kongregacji Polskich Paulinów w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. W podrozdziale pierwszym przybliżył trudną sytuację klasztorów w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w dobie zmagających wojennych (s. 105-118), natomiast w drugim - zagadnienie kasaty klasztorów w zaborze pruskim (s. 118-123). W trzecim podrozdziale (s. 123-163) ukazał okoliczności funkcjonowania Kongregacji w czasach Królestwa Polskiego. W kolejnych paragrafach przedstawił: problem kasaty klasztorów w 1819 r., sytuację klasztoru jasnogórskiego do 1832 r., postawę paulinów wobec powstania listopadowego oraz funkcjonowanie klasztorów paulinów w ostatnim etapie istnienia Kongregacji.

Rozdział trzeci przybliżył natomiast strukturę organizacyjną Kongregacji Polskich Paulinów. Pierwszy podrozdział został poświęcony wizytatorom generalnym (wikariuszom generalnym) - istocie tego urzędu oraz sylwetkom 15 wizytatorów generalnych, którzy kolejno go sprawowali w latach 1788-1864 (s. 164-179). Kolejny podrozdział prezentuje prowincjałów prowincji polskiej i galicyjskiej - zakres ich kompetencji, poczet prowincjałów prowincji polskiej oraz prowincji galicyjskiej i składy poszczególnych rad prowincjonalnych (s. 179-212). Podrozdział trzeci przybliżył kompetencje zarządu klasztorów Kongregacji (s. 212-216). Stosunkowo obszernie omówienie formacji zakonnej w nowicjacie ukazano w podrozdziale czwartym (s. 216-229), natomiast charakterystykę studiów filozoficzno-teologicznych - w podrozdziale piątym (s. 229-251).

W rozdziale czwartym o. Dariusz Cichor omówił działalność duszpasterską paulinów w latach 1784-1864, realizowaną w sanktuariach maryjnych na czele z Jasną Górą. W kolejnych czterech podrozdziałach przybliżył specyfikę posługiwania duszpasterskiego w Sanktuarium

Najświętszej Maryi Panny na Jasnej Górze (s. 252-275), w sanktuariach maryjnych o charakterze lokalnym (s. 275-299), w Sanktuarium św. Stanisława Biskupa i Męczennika na Skałce w Krakowie (299-358). W podrozdziale piątym zostały ukazane inne formy aktywności duszpasterskiej – pomoc w parafiach diecezjalnych, zaangażowanie w kapelanie wojskowe, a także w kapelanie przy klasztorach żeńskich (s. 358-366).

Piąty i ostatni rozdział, który liczy siedem podrozdziałów, prezentuje problematykę kasaty klasztorów paulińskich podjętej przez władze rosyjskie w Królestwie Polskim w 1864 r. w ramach tzw. „reformy klasztorów rzymsko - katolickich”. W podrozdziale pierwszym przybliżono sytuację Kongregacji w przededniu kasaty (s. 368-375). Kolejne podrozdziały ukazują: istotę kasaty klasztorów (s. 375-382), proces jej realizacji w odniesieniu do hierarchii i struktur Kongregacji (s. 382-384) oraz rozwiązanie nowicjatu przy klasztorze św. Barbary (s. 384-387). Podrozdział szósty został poświęcony funkcjonowaniu klasztoru na Jasnej Górze w pierwszych latach po kasacie (s. 391-393), natomiast podrozdział ostatni – sytuację konwentu paulinów na Skałce w Krakowie po 1864 r. (s. 393-396).

3. Podstawa źródłowa pracy i literatura przedmiotu

Recenzowana dysertacja została oparta na solidnych podstawach źródłowych. Autor przeprowadził wnikliwą kwerendę źródłową w archiwach kościelnych i państwowych. We *Wstępie* zaznaczył, iż *Pozyskane w czasie kwerendy materiały źródłowe pochodzą w największej liczbie z zasobów Archiwum Głównego Zakonu Paulinów na Jasnej Górze* (s.12). Spośród wykorzystanych niemal 80 zespołów akt z tego archiwum, szczególnie ważne dla niniejszej pracy są: zespół Akt Prowincji Polskiej (składa się z kilkunastu rękopiśmiennych tomów, w których zapisano istotne wydarzenia dotyczące Jasnej Góry i innych klasztorów polskich oraz czynności dokonywane przez prowincjałów), Akta prowincjałów o konwentach polskich i akta poszczególnych konwentów (zawierają protokoły i materiały wytworzone w związku z wizytacjami prowincjałów, bądź ich delegatów), Rocznik Zakonu Paulinów z lat 1783-1807, spisany przez o. Bonawenturę Meresa, który w 1785 r. został ustanowiony kronikarzem Kongregacji Polskich Paulinów. Bardzo ważna dokumentacja dla niniejszej rozprawy znajduje się także w zespole akt osobowych zakonników. Jest ona niezwykle cenna dla poznania pochodzenia narodowego i społecznego członków zakonu, struktury personalnej zakonu oraz biegu życia zakonników, w tym także piastowanych przez nich urzędów.

Spośród archiwów poszczególnych klasztorów paulińskich, szczególnie istotne przy pisaniu niniejszej pracy okazały się materiały źródłowe zgromadzone w Archiwum Klasztoru

OO. Paulinów na Skałce w Krakowie, w tym kronika konwentu na Skałce z lat 1768-1898, szczegółowo informująca o jego działalności. Cennymi materiałami badawczymi zgromadzonymi w tym archiwum okazały się także katalogi personalne dla całej polskiej prowincji zakonu. Stanowią one swojego rodzaju uzupełnienie danych osobowych paulinów zachowanych w archiwum jasnogórskim.

Ponadto o. Dariusz Cichor OSPP przeprowadził kwerendę źródłową w następujących archiwach kościelnych: Archiwum Metropolitalnym w Krakowie, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Archiwum Diecezji Kieleckiej, Archiwum Diecezji Siedleckiej, Archiwum Parafii Ducha Świętego w Wieruszowie, Archiwum Parafii św. Zygmunta w Częstochowie, Archiwum Parafii św. Ludwika we Włodawie, Archiwum Parafii św. św. Piotra i Pawła w Leśnej Podlaskiej, oraz w Archiwum Parafii św. Jana Chrzciciela w w Łęczeszycach. Zapoznał się również z dokumentacją znajdującą się w zasobach Archiwum Państwowego w Bydgoszczy oraz Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie.

Istotną kategorią źródeł, które Doktorant wykorzystał przy pisaniu niniejszej rozprawy, są źródła drukowane – łącznie około 100 tomów. Wykorzystał także dokumentację opublikowaną na stronach internetowych oraz obszerną literaturą naukową (217 tytułów) dotyczącą omawianego problemu badawczego.

Autor recenzowanej rozprawy zaznaczył we *Wstępie* (s. 13), iż w niewielkim stopniu mógł skorzystać z zasobów archiwalnych po skasowanych konwentach, gdyż po likwidacji placówki uległy one zniszczeniu bądź rozproszeniu. Nieliczne akta z tych archiwów przetrwały w zasobach dawnych paulińskich parafii.

Generalnie trzeba podziwiać wielką pracowitość oraz zaangażowanie Doktoranta przy poszukiwaniu i gromadzeniu materiałów źródłowych. Podstawa źródłowa pracy wskazuje na żmudną pracę ukierunkowaną na zebranie i kwerendę rozproszonych materiałów, co stanowiło nie lada wyzwanie dla potrzeb dysertacji. Jednocześnie na uznanie zasługują wyjaśnienia Autora odnośnie przyczyn uniemożliwiających skorzystanie z zasobów archiwalnych po skasowanych konwentach.

4. Ocena pracy pod względem warsztatowym i językowym

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska od strony formalnej została przygotowana na dobrym poziomie metodologicznym. Podjęty problem badawczy został właściwie sformułowany. Zastosowanie przez Doktoranta metody rzeczowo – chronologicznej umożliwiło całościowe

przedstawienie dziejów Kongregacji Polskich Paulinów w okresie wyjątkowo obfitującym w wydarzenia, które bezpośrednio oddziaływały na jej funkcjonowanie.

Recenzowana dysertacja jest wartościowym opracowaniem naukowym, o czym świadczy bogata faktografia, umiejętność zastosowania odpowiedniej do tematu procedury badawczej, umiejętność doboru i wykorzystania materiałów źródłowych oraz literatury naukowej. Bardzo bogata baza źródłowa została należycie wykorzystana i zinterpretowana, a literatura odpowiednio dobrana z uwzględnieniem najnowszych publikacji. Praca posiada rozbudowany aparat krytyczny. Autor niejednokrotnie nie tylko odsyła do źródeł, ale wprowadza czytelnika w szczegóły zagadnienia. Podział bibliografii nie wzbudza zastrzeżeń. Oceny zawarte w treści rozprawy są wyważone i obiektywizowane. Dbała i uważna redakcja rozprawy sprawiła, że trudno mieć zastrzeżenie co do stylu, języka czy estetyki pracy.

5. Ocena osiągniętych przez Doktoranta efektów kształcenia

Rozprawa doktorska o mgr. lic. Dariusza Cichora OSPP została napisana niezwykle starannie i sumiennie. Jest ona efektem dogłębnych badań naukowych opartych na bardzo bogatej podstawie źródłowej oraz literaturze przedmiotu. Doktorant zaprezentował dojrzały warsztat naukowy i pomyślnie zrealizował zadanie badawcze, które określił we wstępie rozprawy. Praca dowodzi wielkiego zaangażowania badawczego Doktoranta, który potrafi rozważyć i obiektywnie formułować oceny. Posiada On dobrą umiejętność posługiwania się warszatem naukowym i potrafi wykorzystywać metodologię stosowaną w badaniach nad dziejami Kościoła.

6. Kwestie do dyskusji

Dzieje polskiej prowincji paulinów w latach 1784-1864 zostały ukazane na tle ówczesnych skomplikowanych realiów politycznych. Pierwsze pytanie dotyczy zatem postawy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego wobec zakonu paulinów: jakie motywy skłoniły ostatniego króla I Rzeczypospolitej do podjęcia starań o utworzenie niezależnej Kongregacji Polskich Paulinów? Natomiast drugie pytanie dotyczy postawy zakonników wobec zabiegów o utworzenie Kongregacji: w jaki sposób sytuacja wewnętrzna w polskiej prowincji paulinów wpływała na realizację koncepcji niezależności od struktur całego zakonu? Trzecie pytanie jest następujące: jaki był wpływ kasaty klasztorów paulińskich w Królestwie Polskim w 1864 r. na religijność Polaków?

7. Konkluzja

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska stanowi dojrzałe, rzetelnie i bardzo dobrze opracowane studium naukowe, zarówno pod względem merytorycznym, językowym, jak i formalnym. Rozprawę czytałam z ogromnym zaciekawieniem i uważam ją za wyjątkowo dobrze napisaną. Doktorant przedstawił niesłychanie ważną problematykę z historii Kościoła katolickiego na ziemiach polskich. Zarówno jej zawartość merytoryczna, jak i poprawność od strony formalnej upoważniają do stwierdzenia, że Autor rozprawy - o. mgr lic. Dariusz Cichor OSPPE - w wysokim stopniu opanował umiejętność pisania tekstów naukowych oraz posługiwania się odpowiednimi dla historii Kościoła metodami i narzędziami badawczymi. Wykazał się także wysokim poziomem wiedzy teoretycznej i erudycją.

Moim zdaniem, recenzowana rozprawa doktorska - jako wartościowe pod względem poznawczym przedstawienie istotnego epizodu w dziejach zakonu paulinów - jest warta opublikowania w formie monografii. Uwzględniając jej walory uznaję, iż jest oryginalnym, merytorycznym i metodologicznie prawidłowym opracowaniem oraz – z całym przekonaniem – wnioskuję o jej wyróżnienie.

Uważam, że recenzowana dysertacja spełnia wszelkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, z późn. zm.) i wnoszę do Rady Naukowej Uniwersytetu Opolskiego o dopuszczenie jej Autora - o. mgr. lic. Dariusza Cichora OSPP - do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, dnia 25 lutego 2024 roku

Dr hab. Kazimiera Jaworska, prof. PWT